

en het psychisch welbevinden van het kind voorop, waarbij men er dan vanuit ging dat een evenwichtige jeugd ook de basis was voor een uitgebalanceerde volwassenheid. Een goed voorbeeld is de omgang met baby's. In de jaren veertig en vijftig was het devies: pas op voor verkeerde gewoontevorming. Als de ouders te veel reageerden op gehuil, werd de baby verwend. 'Het kweken van huistirannen en huilebalkjes gebeurt in de eerste levensmaanden', beweerde de psycholoog Chorus in 1947. (102) Fouten die in het eerste levensjaar werden gemaakt, richtten onherstelbare schade aan. Spock dacht daar al anders over en kreeg na 1970 veel medestanders. 'Baby's kun je niet verwennen', verklaarde Rita Kohnstamm in 1973 in het blad *Ouders van Nu*. Zij baseerde zich daarbij op buitenlands empirisch onderzoek dat zou hebben aangetoond dat huilende baby's juist rustiger werden als ze veel werden getroost en zich dus niet ontwikkelden tot dwingelanden. (123) De psychologisering blijkt uit dit gebruik van gedragswetenschappelijk onderzoek als ook uit de keuze van andere termen: de baby's moesten een 'gevoel van veiligheid' krijgen en daarmee werd de basis gelegd voor 'zelfvertrouwen'. De ouders moesten minder redeneren in termen van voorschriften en meer uitgaan van de behoeften van de baby. Dit hield ook in dat de deskundigen de ouders minder betuttelden en hen aanspoorden hun eigen plan te trekken.

Aan de hand van diverse voorbeelden toont Wubs aan dat de psychologische wetenschap en praktijk na 1970 een sterker stempel drukten op de opvoedingsliteratuur, maar zij constateert een gespannen verhouding tussen psychologisering en individualisering. De toenemende psychologisering had volgens de auteur tot gevolg dat er een 'nieuwe normativiteit' optrad. Het gezag van de psychologische wetenschap werd in de opvoedingsliteratuur niet gerelativeerd of geproblematiseerd. De psychologische technieken werden in handzame adviezen aangereikt om ouders een 'adequate' opvoeding bij te brengen. De psychologische adviezen stelden de ouders dus niet voor echte keuzen, maar dwongen hen in een nieuw, 'verantwoord' harnas.

Over het algemeen gaat de auteur historiserend en hermeneutisch te werk, maar op dit laatste punt oordeelt zij nogal streng. Ik krijg de indruk dat Wubs hier als psychologe in een (overigens zinnige) dialoog verwickeld is met haar collega's. Uitgaande van haar eigen definitie zou ik zeggen dat de deskundigen meelingen in de individualiseringstendens. Zij adviseerden de ouders immers minder te werk te gaan volgens het boekje en meer volgens eigen oordeel. Een goede toets voor Wubs' kritiek zou een onderzoek zijn naar de receptie van deze psychologisch getinte boeken. Gebruikten de ouders de adviezen selectief en kritisch of integraal en volgbaar? Waren zij inderdaad zo onder de indruk van het gewicht van de psychologische wetenschap, net als de Doorsnees in de jaren vijftig, of viel dat wel mee? Deze kritische kanttekeningen laten onverlet dat dit een geslaagde historische studie is. Het levert een rijk en genuanceerd beeld op van een belangrijk aspect van de naoorlogse geschiedenis.

Frans Groot

H. Visch, C. Tonsbeek, *Pelter. Brieven van Henk Visch en Cor Tonsbeek uit Bali, 1948-1971*, Th. van den End, ed. (Uitgaven van de Werkgroep voor de geschiedenis van de Nederlandse zending en overzeese kerken. Kleine reeks VII; Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 323 blz., €27,50, ISBN 90 239 1526 7).

Cultuur en samenleving op het Indonesische eiland Bali zijn traditioneel doordrenkt van het hindoeïsme. Een zeer bescheiden aantal inwoners van dat veel geroemde eiland is christen, grotendeels rooms-katholiek maar voor een ander deel zelfs duidelijk Nederlands protestants. De eerste zendingsactiviteit op Bali begon in 1866 en werd ondernomen door de Utrechtse

zendingsvereniging. Toen in 1881 een zendeling gedood werd, verbood het koloniaal bestuur alle verdere zendingsactiviteiten; de verzorging van de Europese christenen en andere, overwegend niet-Balinese christelijke inwoners stond zij wel toe. Zodoende ontstond op Bali toch een protestantse kerk, die in 1947 een kleine 1700 mensen omvatte en thans een 7000. In feite was de Balische kerk sinds 1942 zelfstandig, vrij van de voorheen verleende hervormde zendingshulp en bevoogding; zij bevestigde die onafhankelijk na 1945 en bewaakte die jaloers, uit eigen overtuiging en uit angst door de omgeving voor koloniaal gezind beschouwd te worden. Of de Raad voor de zending van de Nederlandse Hervormde Kerk de anti-koloniale gezindheid van de Balische kerk geheel begreep is onduidelijk, toen hij in het verre van rustige jaar 1948 H. J. Visch (1919) en zijn vrouw C. H. Visch-Tonsbeek (1916) naar Bali uitzond om er de Balische kerk te helpen. De vele brieven, die zij in de periode 1948-1971 naar de familie in patria zonden en waarvan hier een selectie in dit boek gepubliceerd is, cirkelen dan ook rondom een aantal daaraan verbonden thematieken. Het echtpaar Visch, enthousiaste hervormde domineeskinderen uit het idealistische na-oorlogse Nederland, belandde immers in een in haast elk opzicht vreemde wereld, vol tegenstellingen, spanningen en zware dilemma's. Zij kozen te leven temidden van de inheemse bevolking die zij aanvankelijk nauwelijks kenden. Zij distantiëerden zich van het Nederlands-koloniale beleid en stonden volledig achter de zelfstandigheid van de Balische kerk, ook waar dit wrijving met de hogere kerkelijke instanties opleverde en onbegrip of zelfs ongenoegen bij de zendingsinstantie in Nederland die hen uitgezonden had.

Kiezen tegen de koloniale verhouding was onder de zendingsmensen na 1945 vrij algemeen, evenals ten tijde van het Nieuw-Guinea conflict. Het echtpaar Visch was daarin wel zeer consequent. Zij wilden ook het christelijk geloof niet actief verbreiden. Zij verwachtten de uitwerking van hun voorbeeld, toevallige gesprekken, hun dienstbaarheid (bij voorbeeld als onderwijzers): verborgen dienst welhaast (*pelayanan tersembunyi*, afgekort 'pelter'), waarnaar het 'pelter' in de titel ook verwijst. Het heeft hen aanvaarding en waardering opgeleverd.

Het echtpaar Visch schreef levendige, informatieve brieven. Over het alledaagse leven, in huis, familie, buurt en werk, over de kerk, collegae, kerkelijke instanties en de politiek. Het echtpaar kon ook behoorlijk mopperen, en uitte zich niet altijd even lieflijk over andersdenkenden — over conservatieve kolonialen en gereformeerden bijvoorbeeld. Een en ander typeert de sfeer en tijdgeest van toen.

In *Pelter* zijn opgenomen de rondzendbrieven die Visch een paar keer per jaar stuurde aan familie en vrienden, aangevuld met (gedeelten van) brieven van beiden aan naaste familieleden. Zij zijn sober geannoteerd. De bundel is toegankelijk gemaakt door een register van zaken en geografische namen en een register van personen; bij gebruik blijkt dit laatste niet volledig, terwijl ook niet alle personen geïdentificeerd zijn. De inleiding van de hand van T. van den End geeft, naast diverse aspecten van de context van hun werk op Bali, ook de achtergronden, opleidingen en verdere levenslopen van beide auteurs: in 1971 overgeplaatst naar Irian, in 1979 gerepatriceerd, waarop mw. Visch-Tonsbeek bevestigd werd als predikante. Een bronneneditie als deze is niet alleen interessante lectuur, zij levert ook bijdragen tot het debat over diverse aspecten van de (zendings)geschiedenis. Van den End begint dat debat in de inleiding met een voorzichtige en zeer beknopte evaluatie van het optreden, de werkzaamheden en opvattingen van het echtpaar Visch. Zijn terughoudendheid is begrijpelijk, maar zij roept hier en daar duidelijk om nadere aanvulling.

G. J. Schutte

A. ten Cate, *Waarnemers op heilige grond. Nederlandse officieren bij UNTSO 1956-2003* (Amsterdam: Boom, 2003, 232 blz., €24,90, ISBN 90 5352 951 9).

Van de historische secties der Nederlandse krijgsmacht delen levert vooral die van de landmacht, het Instituut voor militaire geschiedenis, tegenwoordig een kwalitatief en kwantitatief indrukwekkende productie. Deze publicatie past daar door inhoud en verzorging goed in, al stelt zij de gebruiker op één toch niet onbelangrijk punt wat teleur. De afkorting 'UNTSO' staat voor 'United Nations truce supervision organisation.' Het boek staat vól dergelijke afkortingen en men mist node een verklarende lijst daarvan.

Vanaf de zomer van 1956 werden Nederlandse waarnemers gezonden naar het gebied dat de auteur — met een gebruikelijke, maar merkwaardig 'Europacentrische' term — aanduidt als het Midden-Oosten. Hun lotgevallen worden beschreven tegen de achtergrond van de politiek-militaire ontwikkelingen in dat gebied, die door de auteur op zeer knappe en heldere wijze worden geschetst, en van ontwikkelingen hier te lande. Bij het laatstgenoemde gaat het vooral om het beleid bij de betrokken ministeries en de ontwikkeling van de meningsvorming ten aanzien van Israël. Opvallend is dat 'oorlog en marine' — zoals het ministerie toen nog heette — aanvankelijk weinig enthousiast was om waarnemers uit te zenden: iemand als minister Staf vreesde dat voldoen aan het verzoek ter zake van de Verenigde Naties een te grote aderlating van het beroepskader zou meebrengen. Later veranderde de situatie, vooral onder invloed van ontwikkelingen die niets met de situatie in het 'Midden-Oosten' te maken hadden. Als voorbeeld noem ik het prijsgeven door Nederland van Nieuw-Guinea in 1962, dat het ontstaan van een overschot aan officieren der mariniers tot gevolg had. Op de lijst van 517 namen aan het einde van het boek figureren dan ook vele officieren van dat korps die na 1962 werden uitgezonden. Hun ervaring is ongetwijfeld van nut geweest bij de voorbereiding van het korps mariniers op zijn huidige taak in crisisgebieden.

De lotgevallen van de waarnemers zijn zeer verschillend geweest. Er waren tijden dat er in sommige gebieden reden was om te spreken over de 'United Nations travel and sightseeing organisation', anderzijds hebben veel waarnemers, hoewel (of misschien juist als) per definitie tot scrupuleuze neutraliteit verplichte toeschouwers van het wapengeweld, verwickelingen meegemaakt waarin hun leven acuut werd bedreigd en werden zij soms, zoals in de jaren 1970 en 1980 in Libanon, bijna bij voortduring geconfronteerd met 'chaos en anarchie' en continu 'berooft en geïntimideerd.' (192) Zij zagen ook, soms van zeer nabij, collega's om het leven komen. Vermeldenswaardig is dat dit lot gedurende de beschreven periode geen Nederlander getroffen heeft.

De diverse aspecten van het waarnemersbestaan worden door Ten Cate op boeiende wijze weergegeven. Haast als een roman laat zich lezen wat hij releveert over de, soms geslaagde, pogingen van de Israëlische geheime dienst, spionnen te werven onder de waarnemers. De methoden die de *Mossad* daarbij gebruikte, waren overigens beslist niet uitzonderlijk. Zo had men het niet zelden gemunt op wat (114) genoemd wordt de 'geografische vrijgezellen': de waarnemers die zonder echtgenote of partner in Israël waren gestationeerd. Men behoeft zich niet te verwonderen dat even aantrekkelijke als Israëlisch-vaderlandslievende jongedames in deze een belangrijke rol speelden. Twee gevallen waarin Nederlandse waarnemers voor Israël belangrijk spionnagerwerk deden, worden min of meer uitvoerig behandeld. Overigens kwam het niet zelden voor dat Nederlandse waarnemers tijdens hun plaatsing in het Midden-Oosten aanmerkelijk kritischer kwamen te staan tegenover Israël dan tevoren het geval was geweest. Die verandering van opvatting vond in eigen land niet altijd begrip. Zo hadden twee Nederlandse waarnemers in 1967 een vraaggesprek met *De Legerkoerier*. Daarin lieten zij zich kritisch uit